

Boekje met bronnen

Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen?
Nederland 1880-1919: op het breukvlak van twee eeuwen

bron 1

Prent van J. Linse uit Abraham Prikkie's *Op- en Aanmerkingen van 14 mei 1893*

HET TROETELKIND FIN DE SIÈCLE.

B R A M: Kameraad, pas op je tellen! Let niet op hun woorden, maar wel op hun werken

Toelichting:

Links vooraan staat de redacteur van het Sociaal Weekblad, links achter de rooms-katholieke politicus Schaepman, links in het midden minister Tak van Poortvliet. Rechts zwaaiend met de bijbel staat Abraham Kuyper, rechtsachter Domela Nieuwenhuis. Vooraan staat Bram Prikkie, het komische figuurtje waarnaar het blad is vernoemd.

bron: W.H. van der Linden, *Domela Nieuwenhuis in 219 politieke prenten*, Amsterdam 1990, pag. 105

Hilda vraagt aan de heer van Starren, haar oom en voogd:

- 1 „Ik wou juist zo graag gaan werken als U het goed vindt?”
2 „Werken?”
3 „Ja, het fladderleven begint me een beetje te vervelen. Ik wou, als u het goed vindt, in de
4 rechten gaan studeren.”
5 „Maar kind, hoe heb ik het nou met je?”
6 (...) Mijnheer van Starren zag haar aan, onrustig, streng, bang dat zij hem voor de gek hield.
7 „Ik begrijp je niet goed Wat meen je eigenlijk?”
8 „Wat ik u gezegd heb. Het fladderleven verveelt me, en ik wou graag advocaat worden!”
9 „Dat is geen vrouwenbaantje! Dat is nog nooit door een vrouw vertoond!”
10 „O! jawel, oom, in Amerika zijn een massa vrouwelijke rechtsgeleerden tegenwoordig!” (...)
11 „Maar kind, ik begrijp niet hoe je aan zulke onzinnige ideeën komt! De mensen zullen je er
12 om uitlachen!” (...)
13 „Dat zullen ze niet doen! Geloof U dat ze hier nog zo achterlijk zijn...?” (...)
14 „Natuurlijk”, zei mijnheer van Starren. „Je begrijpt toch wel dat de jongelui je gewoon
15 bespottelijk zullen vinden?”
16 „Nee oom, dat zie ik niet in! Een vrouw, die werken wil, waarin ook, is evenmin bespottelijk
17 als een man.” (...)
18 „Dus, u vindt het goed?” vroeg ze overredend.
19 „Goed? Nee, ik vind het volstrekt niet goed! Ik vind het onzinnig! Maar natuurlijk, ik zal je
20 niet tegenwerken, als je het bepaald wil doorzetten.” (...)
21 Zij stond al bij de deur met de knop in de hand.
22 „Hilda, hoor nog es even.”
23 „Wat belijft U?”
24 „Weet je wel, dat, als je deze meisjesgril doorzet, je je huwelijkskansen vreselijk
25 vermindert?”
26 „Mijn kansen op een gelukkig huwelijk niet”, zei ze zacht, „want alleen zou ik gelukkig
27 kunnen zijn met iemand die het in mij liefhad, dat ik verlang *een werkende* vrouw te zijn, in
28 plaats van een *salonvlinder*.”
29 Mijnheer van Starren glimlachte geheimzinnig (...) „Ik geloof niet, dat bijvoorbeeld, de
30 jonge Cranz erg gesteld zou zijn, op een advocate als verloofde!”
31 Hilde rekte zich lang uit (...) „De opinie van mijnheer Cranz is me volkomen onverschillig,
32 oom! Ik heb hem juist dezer dagen geschreven, dat ik ook veel liever had dat ie me niet als
33 verloofde verlangde.” (...)
34 „Heb je hem bedankt? Maar kind... Hoe kwam je daartoe? Waarom niet es eerst raad
35 gevraagd?...”
36 „Daar kon immers niemand me in raden. Ik kon toch alleen zelf oordelen of ik hem liefhad!”
37 „Nou, ja, liefhebben... Maar weet je wel dat er zich nooit meer zo'n partij zal voordoen...?”
38 „Ik verlang geen goeie partij! Ik verlang liefde, en als ik de echte niet vind, wil ik er de
39 prullige namaak ook niet van!”
40 „Kind, kind, (...) En wat stel je je voor? Dat die rechtsstudie nou zoiets verrukkelijks is, dat
41 je daar het grootste geluk in zult vinden?” (...)
42 „Ik stel me voor dat die rechtsstudies heel droog en vervelend zullen zijn! (...) Natuurlijk is
43 hij voor mij ook maar een *middel, geen doel!* Het zal een soort sleutel zijn van een poort, die
44 toegang geeft tot een prachtig arbeidsveld.”

ontleend aan: C. Goekoop de Jong-van Beek en Donk, *Hilda van Suylenburg*, Amsterdam
1984 (heruitgave van 1897) pag. 453-458

1 Waar de Nederlandse strafwetgever (in 1886) gemeend heeft seksuele handelingen onder
 2 bepaalde omstandigheden strafbaar te moeten stellen, zo heeft hij dat, (...) gedaan zonder
 3 aanzien des persoons. Partijdigheid kan hem hierbij zeker allerm minst verweten worden. Of
 4 die handelingen gepleegd worden door personen die zich seksueel tot het andere, dan wel
 5 door personen die zich seksueel tot hetzelfde geslacht aangetrokken voelen, of die
 6 handelingen met andere woorden vallen op heteroseksueel of op homoseksueel gebied, was
 7 voor hem volkomen hetzelfde. Het Nederlandse Wetboek van Strafrecht maakt tot nu toe te
 8 dien aanzien volstrekt geen onderscheid. (...)

9 Van dit mijns inziens alleen juiste standpunt wenst de tegenwoordige minister van Justitie
 10 Mr. E.R.H. Regout thans af te wijken, waar hij in het door hem gewijzigde wetsontwerp tot
 11 bestrijding van zedeloosheid van 16 december 1910 voorstelt een artikel in het Wetboek van
 12 Strafrecht in te lassen, volgens hetwelk de meerderjarige, die met een minderjarige *van*
 13 *hetzelfde geslacht* een seksuele handeling verricht strafbaar wordt; niet de meerderjarige die
 14 met een minderjarige *van het andere geslacht* seksueel verkeert. (...)

15 In het oorspronkelijke wetsontwerp van Minister Nelissen van 7 mei 1909 kwam een
 16 bepaling als de hier bedoelde niet voor. (...)

17 Uit het voorlopig verslag blijkt dat men (...) algemeen instemde met de denkbeelden die aan
 18 het oorspronkelijk voorgestelde artikel (...) ten grondslag liggen. (...)

19 Uit het voorlopig verslag blijkt verder dat bij de algemene beschouwingen door sommige
 20 leden (*van de Tweede Kamer*) werd aangedrongen op strafbaarstelling van homoseksuele
 21 handelingen. (...) Hiertegen werd aangevoerd dat het beginsel van ons Strafwetboek, een
 22 beginsel waarbij de minister zich in zijn Memorie van Toelichting uitdrukkelijk had
 23 aangesloten, meebracht, dat onzedelijkheid als zodanig (...) niet wordt gestraft. Bovendien
 24 wees men erop dat strafbepalingen op dit gebied toch van weinig nut waren.

bron: J.A. Schorer, Tweeërlei maat, kritische beschouwingen naar aanleiding van het nieuw voorgestelde artikel 248bis wetboek van strafrecht in het den 16 sept. 1910 gewijzigde wetsontwerp tot bestrijding van zedeloosheid, 's-Gravenhage 1911, pag. 1-4

Voor het ontwerp van een tuinstad wordt in 1915 een prijsvraag uitgeschreven door de Sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten. Uit de motivering voor deze prijsvraag

1 Wij hopen door deze prijsvraag in de eerste plaats de belangstelling voor goede
 2 bebouwingsplannen te hebben aangemoedigd. Wij hopen ook hierdoor te hebben bevorderd
 3 het in de praktijk toepassen van rationeel ontworpen plannen. In sommige gevallen zal de
 4 uitvoering van hygiënisch en esthetisch verbeterde plannen zonder enig financieel bezwaar
 5 kunnen geschieden, aangezien thans veelal aan nodeloos grote oppervlakten straat, geld
 6 wordt verspild. In andere gevallen zal de uitvoering van breed opgezette plannen met ruime
 7 bebouwing, plantsoenen, speelplaatsen enz. geld kosten aan de gemeenschap. Soms
 8 misschien zelfs veel geld. Vooral indien de grondprijzen zijn opgedreven en zolang in onze
 9 wetgeving afdoende maatregelen tegen die prijsopdrijving nog niet zijn getroffen. Die
 10 uitgaven echter worden zeker opgewogen door de vermeerdering aan levensgeluk en
 11 gezondheid voor een groot gedeelte van onze bevolking. Ja zelfs is het de vraag of die
 12 uitgaven niet in letterlijke zin rendabel zullen zijn, doordat tengevolge van fysieke en
 13 morele verheffing der bevolking, improductieve uitgaven voor ziekenhuizen, sanatoria en
 14 gevangnissen op den duur zullen verminderen.

ontleend aan: Sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten, Prijsvraag voor het ontwerpen van een tuinstad-wijk, Amsterdam 1915, pag. 10-11

Toelichting

In het midden van het vaandel staan twee geuzen en de letters VLG (vive les gueux), een leus uit de tachtigjarige oorlog, aan de randen van het vaandel zijn de wapens van de Nederlandse provincies afgebeeld.

bron: Anderhalve eeuw gereformeerden 1834-1884, catalogus Rijksmuseum Het Catharijneconvent, Utrecht 1984, pag. 80

Duitsland en Europa, 1945-2000

bron 6

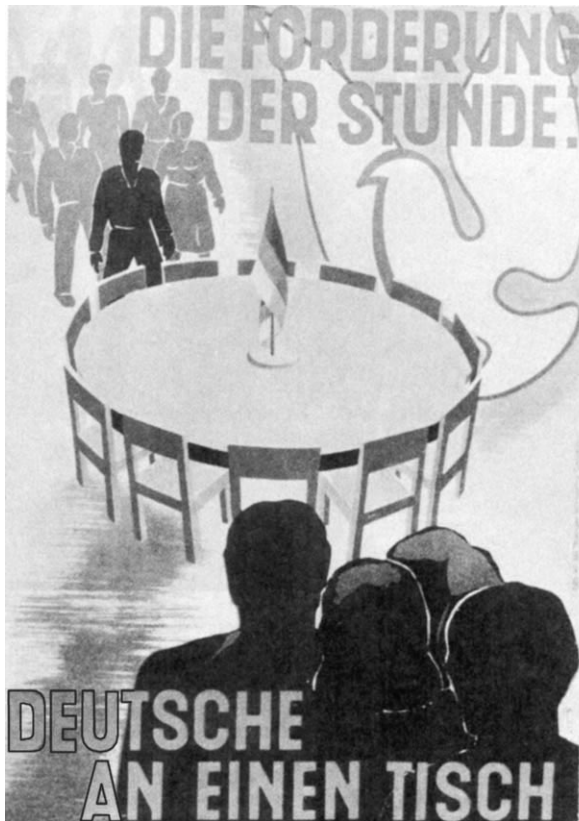
Uit de rede van J.F. Byrnes, minister van Buitenlandse Zaken van de Verenigde Staten, in Stuttgart op 6 september 1946

1 De huidige omstandigheden in Duitsland maken het onmogelijk, om dat niveau van
2 industriële productie te bereiken, dat de bezettingsmachten als een voor een Duitse
3 vredeseconomie absoluut minimum waren overeengekomen. Het is duidelijk, dat wij, wil de
4 industrie op het afgesproken niveau gebracht worden, het vrije verkeer van waren, personen
5 en ideeën binnen de Duitse grenzen niet langer kunnen beperken. De tijd is gekomen, waarin
6 de zonegrenzen alleen nog maar zouden moeten worden gezien als aanduiding van de
7 gebieden die om veiligheidsredenen door de strijdkrachten van de bezettingsmachten bezet
8 gehouden worden, en niet als een aanduiding voor op zich gesloten economische of politieke
9 grootheden. (...) Wij maken ons sterk voor de economische vereniging van Duitsland. Als
10 een volledige vereniging niet kan worden bereikt, zullen we alles doen wat in ons vermogen
11 ligt, om een zo groot mogelijke vereniging te waarborgen.
12 Het voornaamste doel van de militaire bezetting was en is Duitsland te demilitariseren en te
13 denazificeren, maar niet om kunstmatige beperkingen op te leggen aan het streven van het
14 Duitse volk waar het gaat om een herinvoering van zijn vredeseconomie.
15 De Amerikaanse regering staat op het standpunt, dat thans, met passende veiligheids-
16 garanties, aan het Duitse volk de eerste verantwoordelijkheid zou moeten worden
17 overgedragen voor het afhandelen van zijn eigen zaken.
18 Terwijl wij erop staan, dat Duitsland zich houdt aan de grondbeginselen van vrede, goede
19 betrekkingen met de buurlanden en menselijkheid, willen wij niet, dat het de vazal wordt
20 van welke macht of machten dan ook of leeft onder een binnen- of buitenlandse dictatuur.
21 Het Amerikaanse volk hoopt een vredelievend en democratisch Duitsland te zien, dat zijn
22 vrijheid en onafhankelijkheid verkrijgt en behoudt.

ontleend aan: J. Weber, Die Deutsche Frage nach 1945, Bamberg 1986, pag. 76

De affiches zijn afkomstig uit respectievelijk de DDR en de Bondsrepubliek (eind jaren veertig begin jaren vijftig)

A

vertaling tekst affiche A:
de eis van nu:
Duitsers aan één tafel

B

vertaling tekst affiche B:
wij eisen:
vrije verkiezingen voor heel Duitsland

bron: I. Möckel, H. Pötz, C. Preiter (red.), *INFORMATIONEN zur politischen Bildung* (232) 3. Quartal 1991 (*Die Teilung Deutschlands 1945-1955*), München 1991, pag. 30

Brecht was een schrijver die geloofde in een socialistische samenleving. Naar aanleiding van de gebeurtenissen in de DDR in 1953 schreef hij dit gedicht

DIE LÖSUNG

 1 Nach dem Aufstand des 17. Juni
 2 ließ der Sekretär des Schriftstellersverbandes
 3 in der Stalinallee Flugblätter verteilen
 4 auf denen zu lesen war, daß das Volk
 5 das Vertrauen der Regierung verschertzt habe
 6 und es durch verdoppelte Arbeit
 7 zurückerobern könnte. Wäre es da
 8 nicht doch einfacher, die Regierung
 9 löste das Volk auf und
 10 wählte ein anderes?

(vertaling)

DE OPLOSSING

 1 Na de opstand van 17 juni
 2 liet de secretaris van de schrijversbond
 3 in de Stalinallee pamfletten uitdelen
 4 waarop te lezen stond, dat het volk
 5 het vertrouwen van de regering had verspeeld
 6 en dit alleen maar door dubbel hard werken
 7 kon herwinnen. Zou het in dat geval
 8 niet wat simpeler zijn, als de regering
 9 het volk naar huis zou sturen en
 10 een ander volk koos?

bron: B. Brecht, 'Die Lösung', in: Wir sind das Volk, Handreichung für den historisch-politischen Unterricht in den Sekundarstufen I oder II, Soest 1992, pag. 12

Uit een interview met Eva Pieper, regisseuse in de DDR

1 Je ging er vanuit dat in elke groep een Stille was. Soms had je een vermoeden en soms ook
 2 helemaal niet. Dat was in het theater zo en dat was overal zo. Ik heb een heel jaar lang
 3 gedacht dat mijn boezemvriendin voor de *Staatssicherheit* werkte. Ik was er zelf ook voor
 4 gevraagd. Ik werd uitgenodigd in het theater, op de personeelsafdeling. Ik dacht eerst nog
 5 dat het wel gewoon een contractbespreking zou zijn. Maar er waren twee heren die erg
 6 vriendelijk met mij koffie gingen drinken en toen zeiden dat ze wisten dat ik erg veel
 7 mensen kende, en dat het voor hen best heel interessant was om te horen waar die mensen
 8 over spraken. Het ging niet om vertrouwelijke informatie. Nee, gewoon alleen een globaal
 9 beeld. Ik zei dat ik dan zeker ook aan m'n vrienden kon vertellen dat ik die informatie
 10 doorgaf. Nee, dat kon niet. Ik probeerde me zo naïef mogelijk voor te doen. Ging roepen dat
 11 ik m'n ziel toch niet kon verkopen. En toen kwam het op een punt dat ze zeiden: 'Je wilt
 12 toch studeren?'

13 Dergelijke gesprekken herhaalden zich. Mijn post werd geopend. Je kwam in een kroeg
 14 steeds weer bepaalde mensen tegen waarvan je je afvroeg of het vanwege jou was of gewoon
 15 toeval. En dan bleek tijdens weer zo'n gesprek met de *Staatssicherheit* dat iemand anders
 16 iets over jou moest hebben verteld want ze hadden details over mij waarvan ik wist dat er
 17 maar een handjevol mensen van op de hoogte was. (...)

18 In het tweede jaar in Rostock spitste de situatie zich toe. Een goede vriend van me was
 19 homoseksueel en in Berlijn ging ik vaak met hem mee uit als een soort vriendinnetje. Hij
 20 was leraar en kon het zich niet veroorloven als men er achter kwam dat hij homo was.
 21 Bovendien behoorde hij tot een oppositionele groep (...). Die vriend kwam heel regelmatig
 22 bij mijn moeder thuis. We hebben toen twee keer een huiszoeking gehad. Dan worden
 23 gewoon je dagboeken meegenomen waarin je als een beetje grote puber hebt geschreven op
 24 wie je erg verliefd bent, maar ook hoe je je meer maatschappelijk geraakt voelt. Je bent
 25 openhartig geweest over anderen en graaft voor hen een graf. Dat is een enorme vernedering
 26 geweest.

bron: Joost Niemöller, Over de muur, oostduitse levensverhalen, Amsterdam 1991, pag. 232-233

Uit een interview met Inge Weber, studente in de DDR

1 Mijn vader opende in 1968 zijn werkplaats. Dat was dus een privé-bedrijf (...) Omdat mijn
 2 vader een ontvangstinstallatie kon installeren kregen we al heel snel West-televisie. In dat
 3 opzicht waren wij altijd geïnformeerd. Mijn moeder zei steeds dat we daar op school niet
 4 over mochten praten. Er bestond een zekere schizofrenie tussen het privé- en het openbare
 5 leven. We hadden al in '62 West-televisie, nog voor ik geboren was. Dus ik kan me het
 6 begin ervan niet herinneren. Wat ik me herinner waren die shows in de jaren zestig. Die
 7 muziekprogramma's. Ik keek altijd heel graag naar modern ballet, en muziek en zo. En dan
 8 had je Catharina Valente bijvoorbeeld. Daar was je dan heel enthousiast over.

bron: Joost Niemöller, Over de muur, oostduitse levensverhalen, Amsterdam 1991, pag. 251

1 Ik was lid van de *Bauern Partei* en tweeëndertig jaar was ik afgevaardigde voor de *Bauern*
 2 *Partei* in het district Leipzig. Bij m'n pensionering heb ik me teruggetrokken omdat ik dacht
 3 dat toen de jongere mensen er maar bij moesten. Ik deed het graag moet ik zeggen. Ik was
 4 ook secretariaatslid in de districtsorganisatie bij de *Bauern Partei*. Zodra ik in de
 5 gelegenheid was burgers te helpen heb ik dat gedaan. Hoewel de speelruimte heel klein was.
 6 Ik heb het altijd als mijn plicht gezien dat wie het vertrouwen genoot zich er ook voor moest
 7 inzetten. Je moest meer doen dan alleen aan de zittingen deelnemen en je hand opsteken bij
 8 stemmingen. Hoewel ik zeggen moet dat ik dat ook tweeëndertig jaar gedaan heb. De hand
 9 opgestoken. Begrijpt u. Je moest er altijd van uitgaan dat alles al vast lag. De
 10 discussiebijdragen waren altijd al voorbereid. Velen ontbrak het aan de moed daar iets tegen
 11 te doen.

bron: Joost Niemöller, *Over de muur, oostduitse levensverhalen, Amsterdam 1991, pag. 276*

Uitslag van een enquête uit 1990 gehouden in Frankrijk en Polen over Duitsland

1 Bent u vóór of tegen de Duitse hereniging?

	Frankrijk	Polen
Voor	61%	41%
Tegen	15%	44%
Geen van beiden	19%	14%
Weet niet	5%	1%

2 Maakt u zich er zorgen over dat een herenigd Duitsland de dominerende macht in Europa zou kunnen worden?

	Frankrijk	Polen
Ja, ik ben bezorgd	50%	69%
Nee, ik ben niet bezorgd	43%	25%
Dat zal niet gebeuren	4%	6%
Weet niet	3%	0%

ontleend aan: G. Maier, *Die Wende in der DDR, Bonn 1991, pag. 116*

Einde